guage with new word-forming nominations, to determine the main word-forming types of deanthroponymic word-formation and their productivity.

Results: The study showed that surnames, much less often names, of Ukrainian statesmen, politicians, public, religious, artistic figures, as well as foreign ones, are often used in modern Ukrainian word formation as a stem base of derivatives of different parts of speech and semantics, supplementing the lexicon of the modern Ukrainian language. Deanthroponymic word formation is carried out within word-forming types, inherent in the appellative derivation as a subclass of onymic vocabulary often affects the word-forming semantics of word-forming types. The combination of several derivational formants with atypical for them stem bases - anthroponyms caused a deliberate violation of the norms of derivational connectivity, and thus the emergence of occasional derivatives.

Discussion: Anthroponyms, which are used in modern word formation, are the derivational basis of the formations of different parts of speech, but the vast majority of them are suffixal substantive derivatives. Among them, word-forming types were identified to denote persons with the forms -ets, -ist (-ist), -en-, -at-, null suffixes, composite, contaminative derivatives-names of persons. Within the substantive deanthroponymic formations with abstract meaning, word-forming types with the suffixes -izm (-izm), -shchin-, -stv-, -ian-, -iad-, -atsi- are widespread as well as contaminated and composite derivatives. The names of specific objects are represented by single derivatives. Insignificant productivity in deanthroponymic word formation is characterized by word-forming types of different semantics of adjectives and verbs.

Keywords: word formation, deanthroponymic word formation, derivative, deanthroponym, occasionalism, word-forming meaning, contamination.

Vitae

Vasyl Greshchuk is a Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University/ Areas of research interests include derivatology, dialectology, semasiology, history of the Ukrainian literature language.

Correspondence: vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua

Надійшла до редакції 8 лютого 2021 року
Рекомендована до друку 22 лютого 2021 року

Олег Деменчук
ORCID: orcid.org/0000-0002-3218-6693

DOI 10.31558/1815-3070.2021.41.3
УДК 81’373-115

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЛЕКСИКИ МЕНТАЛЬНИХ ДЕВІАЦІЙ

У статті схарактеризовано особливості семантичної деривації лексики ментальних девіацій – семантичного класу слів, які позначають ситуацію часткової або повної втрати ментального контакту людини з довкіллям або зі своїм внутрішнім світом. Визначено стратегії семантичної деривації лексики ментальних девіацій у слов’янських (українська, польська) та германських (англійська, німецька) мовах. Встановлено особливості динаміки розвитку семантичної парадигми названого класу слів у зіставному аспекті.

Ключові слова: *семантична деривація, ментальний, девіація, стратегія, модель, семантичний зсув, концепт ситуації.*

Стан розроблення проблем, пов’язаних із моделюванням семантики в сучасному мовознавстві, засвідчує виразну тенденцію до витлумачення змісту мовної одиниці в перспективі

© Деменчук О., 2021

когнітивно-функціонального (такого, що обстоює ідею функціональної та когнітивної зумовленості мовного значення) підходу. Такий підхід декларує необхідність і доцільність моделювання змісту мовної одиниці за зразком концепту ситуації багатовимірного типу, який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (ситуації або її фрагмента) в аспекті різних варіантів пізнання світу людиною. Динаміка концептуалізації світу дискурсу передбачає схематизацію реального або уявного світу, при якій одні фрагменти цього світу акцентуються, актуалізуються, потрапляють у фокус уваги, а інші, навпаки, затемнюються, покидають фокус уваги, набуваючи статусу фонових елементів (Тараненко 1989: 4; Яковлева 1996: 48; Падучева 2004: 157).

Семантична деривація є одним із аспектів, який виявляє динамічний потенціал семантики лексичної одиниці, розкриває механізми і стратегії розширення концепту ситуації – лексичного відображення (у мові) певного фрагмента дійсності (Мельчук 1999: 85). Як теоретичний конструкт (модель) семантична деривація відображає специфіку природи людського знання, закономірності пізнавальної діяльності людини, особливості її мисленнєвих стратегій.

Обґрунтування когнітивних (у широкому сенсі) стратегій людини передбачає залучення до аналізу тих сегментів словникового складу мови, які розкривають природу універсальних «когнітивних категорій» (Jackendoff 1986), з-поміж яких ***лексика ментальних девіацій*** – семантичний клас слів, які позначають ситуацію часткової або повної втрати ментального контакту людини з довкіллям або зі своїм внутрішнім світом, пор.: укр. *затьмарення*, *потьмарення*, *провали (в пам'яті)*, *забуття*, *непритомний*, *дуріти*, *запаморочуватися, чманіти* тощо; пол. *nieprzytomność, odurzenie, omam, oszołomienie, zaćmienie, zamroczenie, zaćmić, zamroczyć* тощо; англ. *blackout, derangement, disorder, disturbance, lapse (of memory), oblivion, obscuration, opacity, sink, stupor, suppression, trance, unconsciousness, vertigo, bemused, clouded, crazy, darkened, dizzy, giddy, to daze, to stupefy, to unhinge*; нім. *Bewußtlosigkeit, Gedächtnislücke, Geistesverwirrung, Trübung, abwesend, ohnmächtig, vergeßlich, verrückt, verwirrt, abstumpfen, überschnappen, stumpfsinnig, schwachköpfig* тощо. Сюди ж належать фразеологічні одиниці на зразок укр. *голова чманіє, пам'ять зраджує, туман у голові, затемнювати розум (свідомість), потьмарилося в голові, тонути в тумані*; пол. *coś zaćmiło komuś umysł, tępa głowa, mieć lukę w pamięci*; англ. *be out for the count, in a fog, not know whether one is coming or going, out to lunch, pass out*; нім. *das Dunkel der Vergessenheit, die Besinnung verlieren, den Kopf verlieren, in Vergessenheit geraten, j-d dämmert vor sich hin, (wie) mit Blindheit geschlagen sein* тощо.

Актуальність обраної теми зумовлена загальним антропоцентричним спрямуванням сучасних семантичних теорій, тенденцією до поглибленого вивчення динаміки лексико-семантичних систем споріднених та неспоріднених мов.

Лексика ментальних девіацій була об'єктом досліджень, які ставили за мету схарактеризувати структуру та зміст наповнення ментальних концептів в аспекті їх співвідношення з філософськими, міфологічними, літературними, соціокультурними тощо типами дискурсу. Предметом аналізу таких досліджень була мотиваційна організація лексико-семантичних полів «пам'ять» (Туровский 2003; Брагина 2007), «інтелект людини» (Леонтьева 2008), «божевілля» (Жевайкина 2004; Турилова 2010), «хвороба» (Нечаева 2014), «ментальні розлади» (Wakefield 1992; Lilienfeld 1995; Murphy, Woolfolk 2000; Bengt 2002) і т. ін. При цьому небезпідставним є твердження про те, що лексика ментальних девіацій може реалізувати власний деривaційний потенціал, виявляючи ознаки розширення концепту ситуації в ієрархії як внутрішніх (психічних), так і зовнішніх (ціннісних) систем людини. Вивчення деривaційного потенціалу названого класу лексики доцільно розробляти на матеріалі декількох мов, оскільки регулярні типи переходу від одного значення до іншого можуть виявлятися в багатьох (якщо не у всіх) мовах світу, попри їх генетичну та культурну відмінність (Wierzbicka 1992).

Мета розвідки – схарактеризувати стратегії семантичної деривації лексики ментальних девіацій у слов'янських (українська, польська) та германських (англійська, німецька) мовах та з'ясувати динаміку розвитку семантичної парадигми названого класу слів у зіставному аспекті.

Мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких завдань:

– обґрунтувати доцільність використання номінацій заданого граматичного класу для аналізу стратегій семантичної деривації лексики ментальних девіацій;

– визначити та описати модель прототипної ситуації лексики ментальних девіацій обраних мов на основі наявних спільних семантичних компонентів;

– схарактеризувати стратегії семантичної деривації лексики ментальних девіацій у слов'янських (українська, польська) та германських (англійська, німецька) мовах;

– з'ясувати динаміку розвитку семантичної парадигми лексики ментальних девіацій у зіставному аспекті;

– визначити перспективи подальших досліджень лексики ментальних девіацій.

Об'єктом дослідження слугуватимуть дієслівні, прикметникові та іменникові номінації на позначення ситуації «ментальні девіації». Вибір таких номінацій зумовлений, з одного боку, чинником неоднорідності концепту названої ситуації, а, з іншого, – особливостями актантної структури основних семіологічних (іменних, дієслівних, ад'єктивних тощо) підкласів слів. «Знаки, що належать до різних підкласів, мають різний потенціал семантичної валентності, різний ступінь контекстуальної зумовленості та семантичної автономності» (Уфимцева 2004: 99). З цього погляду стратегії семантичної деривації лексики ментальних девіацій розглядатимуться як стратегії ситуативного типу, реалізовані в аспекті заповнення актантних позицій дієслова, прикметника, іменника.

Аналіз семантичної деривації лексики ментальних девіацій передбачає два етапи: конструювання моделі прототипної ситуації названого класу слів через набір спільних семантичних компонентів (Розина 2005: 117) та моделювання на основі цієї ситуації стратегій семантичної деривації обраної лексики в мовах зіставлення. Адже модель прототипної ситуації «не лише постачає семантичний матеріал для похідних значень, а й забезпечує їх зв'язок і, тим самим, єдність багатозначного слова» (Кустова 2004: 40).

Семантика лексики ментальних девіацій зіставлюваних мов моделює прототипну ситуацію («девіантний ментальний стан») через набір таких спільних компонентів:

а) девіантний ментальний стан є результатом функціональних розладів в експерієнціальній (насамперед інтелектуальній) сфері суб'єкта когніції (Експерієнцера), зумовлених, як правило, чинником фізичних впливів або психоемоційних потрясінь, пор.: укр. *впадати в забуття* «втрачати відчуття навколишньої дійсності, засинаючи або непритомніючи»: *Павла охопила якась апатія, і незабаром він впав у холодне й темне забуття* (СУМ 3: 33); пол. *zamroczenie* «utrata poczucia rzeczywistości wywołana silnymi emocjami»: *W gniewie miewał chwile zamroczenia* (USJP); англ. *daze* «to prostrate the mental faculties of (a person), as by a blow on the head, a violent shock, weariness, intoxicating drink, etc.»: *A man dazed and bewildered by such a calamity* (OED); нім. *bis zur Bewußtlosigkeit* «umgangssprachlich; unaufhörlich; bis zum Überdruss»: *Er übte das Stück bis zur Bewusstlosigkeit* (DUDEN);

б) девіантний ментальний стан засвідчує обмеження, пор.: укр. *Син мій Микола Костомаров ще за молодих років од напруженої наукової праці захворів на таку нервову недугу, що довела його до затьмарення розумових здібностей* (КТУМ); пол. *Paweł ocknął się z chwilowego zamroczenia, wreszcie zaczął mówić głosem przerywanym, ledwie dosłyszalnym w poświstach zamieci* (USJP); англ. *There's not a trace now of the original concussion. But there is still a black-out in the memory* (OED); нім. *Gedächtnislücke* «fehlende Erinnerung an einen Vorgang» (DUDEN), або відхилення, пор.: укр. *туман у голові* «хтось відчуває легке потьмарення свідомості (через втому, недугу і т. ін.)»: *Тільки шия вже болить, в голові туман, думати важко* (СУМ 10: 316); пол. *aberracja* «odchylenie od normalnego stanu»: *Aberracja myślowa* (USJP); англ. *distracted* «deranged in mind»: *They ran about like distracted men* (OED); *abwesend* «in Gedanken verloren, nicht bei der Sache, unaufmerksam»: *Ich war merkwürdig abwesend, las wie im Schlafe* (DUDEN), в роботі інтелектуальних систем суб'єкта когніції;

в) девіантний ментальний стан засвідчує повну, пор.: англ. *blackout* «a period of total memory loss, as one induced by an accident or prolonged alcoholic drinking»: *The patient cannot*

account for the bizarre things he did during his blackout (OED); нім. *Bewußtlosigkeit* «bewusstloser Zustand»: *Sie lag in tiefer Bewusstlosigkeit* (DUDEN), або часткову, пор.: пол. *zaćmienie* «częściowa utrata zdolności myślenia, rozumowania, orientacji»: *Popełniał gafę za gafą. Zaćmienie czy kompletny brak obycia?!* (USJP); нім. *vergeßlich* «leicht und immer wieder etwas vergessend»: *Im Alter vergesslich werden* (DUDEN), втрату «ментального контакту» суб'єкта когніції з дійсністю;

г) девіантний ментальний стан виявляє ознаки короткотривалих (тимчасових), пор.: укр. *затьмарення* «*перен.* тимчасова втрата здатності ясно мислити»: *Як найшло на нього таке затьмарення?* (СУМ 3: 371); англ. *blackout* «a temporary loss of memory»: *There's not a trace now of the original concussion. But there is still a black-out in the memory* (OED); нім. *ohnmächtig* «(vorübergehend, eine kürzere Zeit) ohne Bewusstsein, das Bewusstsein verloren habend»: *Sie wurde ohnmächtig* (DUDEN), або довготривалих, пор.: англ. *coma* «a state of unnatural, heavy, deep and prolonged sleep, with complete unconsciousness»: (OED): *In December nineteen eighty seven she was transferred from intensive care to a main ward, but it was not until February nineteen eighty eight that she fully emerged from coma* (BNC); нім. *Koma* «tiefe [durch keine äußeren Reize zu unterbrechende] Bewusstlosigkeit»: *Im Koma liegen* (DUDEN), ментальних розладів;

ґ) ознаками вияву девіантного ментального стану є нечіткість сприйняття або спотворена оцінка ситуації, пор.: укр. *потьмарюватися* «*перен.* втрачати чіткість сприйняття; запаморочуватися»: *У мене розум наче потьмарився, не знала я, де правда і де кривда* (СУМ 7: 440); пол. *zaciemniać* «*przen.* czynić coś niejasnym lub niewyrazistym»: *Jakieś myśli posępne dręczyły go i zaciemniały umysł* (SJP); англ. *clouded* «*fig.* of the mind: darkened or obscured (by ignorance, etc.)»: *No beauty beaming on his clouded mind* (OED); нім. *trüben sich* «durch etwas unklar werden; sich verwirren»: *Ihr Bewusstsein, ihre Erinnerung, Wahrnehmung hatte sich getrübt* (DUDEN).

Концепт ситуації «девіантний ментальний стан» не є однорідним і охоплює смислові зони:

(а) каузації девіантного ментального стану, пор.: укр. *потьмарювати* «*перен*. позбавляти чіткості сприйняття; запаморочувати»: *Мені темниця очі засліпила, мені неволя розум потьмарила* (СУМ 7: 440); пол. *zamroczyć* «pozbawić kogo częściowo świadomości częściową utratę świadomości»: *Choroba tylko lekko zamroczyła jego umysł, który zawsze był bardzo jasnym* (SJP); англ. *stupefy* «to make stupid or torpid»: *The prisoner, stupified by illness, was unable to understand what passed* (OED); нім. *Er muß doch wie mit Blindheit geschlagen sein, um derartige Fragen stellen zu können* (DWDS);

(б) набуття девіантного ментального стану, пор.: укр. *чманіти* «втрачати здатність нормально мислити, міркувати або нормально діяти, рухатися (від чаду, алкоголю, нікотину і т. ін.)»: *Андрій уже чманів від перегорілого самогону та його варнякання і сердито відпхнув Кирила* (СУМ 11: 345); пол. *tumanieć* «stawać się tumanem, tracić zdolność rozumowania, bystrość, orientację, rozsądek; głupieć, tępieć»: *Tumanieć w krytycznej, napiętej sytuacji* (USJP); англ. *stupefy* «to become stupid or torpid»: *Do not go and stupify with such an old illuminée as the Dowager Lady Melville* (OED); нім. *Der Vater war siebzig geworden, er hatte sich schnell betrunken und die Besinnung verloren* (DUDEN);

(в) вияву девіантного ментального стану, пор.: укр. *провал* «стан тимчасової втрати пам'яті, свідомості»: *Однаково – хоч пить, хоч вилить! І потім – пам'яті провал, неначе хтось минуле виїв...* (СУМ 8: 127); пол. *mieć lukę w pamięci* «nic nie pamiętać, nie móc sobie czegoś przypomnieć, skojarzyć» (USJP): *Główne objawy to zaburzenia pamięci, konfabulacje (zmyślone wydarzenia wypełniające luki pamięciowe), dezorientacja w czasie i miejscu oraz zafałszowane poznawanie osób* (KJP); англ. *lapse* «a 'slip' of the memory or the understanding» (OED): *Daum now wants UEFA to accept that the rules regarding foreign players are for everyone else – but not for him because he had yet another excusable lapse of memory* (BNC); нім. *verrückt* «krankhaft wirr im Denken»: *Er führte sich auf wie verrückt, als wäre er verrückt* (DUDEN).

Ситуацію «девіантний ментальний стан» характеризуємо як стан ментального розладу людини, який засвідчує ознаки припинення або призупинення інтелектуальної діяльності

суб'єкта когніції. Використовуючи нотацію смислових описів симптомних виразів (Иорданская, Мельчук 2007), таку ситуацію доцільно описати в термінах лексичних функцій *Obstr* (позначає короткотривале утруднення функціонування) та *Stop* (позначає зупинку у функціонуванні). Ситуація, яку представляє лексична функція *Obstr*, кваліфікується такою, що вказує на факт призупинення інтелектуальної діяльності людини. Семантика лексики ментальних девіацій характеризує зазначений факт як збій в інтелектуальних системах Експерієнцера (*свідомості, розумі, інтелекті* тощо). Закономірно, що такі системи осмислюються як об'єкти локального впливу на суб'єкта когніції, пор.: укр. *– Таравана, – мовив, – це затьмарення розуму* (КТУМ); пол. *Ogarnęło ją jakieś zamroczenie umysłu* (SJP); англ. *Or had her initial fears been merely a result of the disorder of mind induced by her very apparent hunger?* (BNC); нім. *Die Faszination der Solidarität schafft Trübungen des Bewusstseins* (DUDEN). Лексична функція *Stop* описує ситуацію припинення інтелектуальної діяльності людини. Зупинка у функціонуванні передбачає довготривале розірвання ментального контакту суб'єкта когніції зі світом дійсності, пор.: укр. *Третій день лежить він у забутті* (СУМ 3: 33); пол. *Maluch znalazł się po lewej stronie szosy i całym pędem wjechał na grube drzewo. Stan niepamięci. Trudno jest odtworzyć ostatnie chwile przed zderzeniem malucha z drzewem* (KJP); англ. *Your soul had become deaf in sleep's oblivion* (OED); нім. *Rein objectiv im Sinne der Sachhaftigkeit wird die Welt nur ästhetisch (s. d.) erfaßt, im Zustande der Vergessenheit des Subjects, wo man »nicht mehr weiß, daß man dazu, gehört«* (DWDS). При цьому ситуація осмислюється як стан охоплення (поглинання) інтелектуальних систем людини, а самі системи концептуалізуються як об'єкти тотального впливу на суб'єкта когніції, пор.: укр. *Нестерпний удар по голові звалив його на підлогу, і все поглинув морок забуття* (СУМ 3: 34); пол. *Był to jednak ostatni błysk świadomości, po którym opanowała go niepamięć i ciemność* (SJP); англ. *All blackened with oblivion* (OED); нім. *Ein leichter, heftiger Schwindel überkam ihn* (DUDEN).

У зіставлюваних мовах концепт ситуації «девіантний ментальний стан» може розширюватися до меж семантики:

а) фізичного стану справ, пор.: укр. *запаморочилася голова* «впасти в хворобливий стан, коли втрачається почуття рівноваги і все навколишнє ніби хитається»: *Вихор глянув у провалля, і в нього запаморочилася голова* (СУМ 3: 244); пол. *odurzać* «przyprawiać o zawrót głowy»: *Aż się zatoczył, tak odurzyła go nagła zmiana powietrza* (SJP); англ. *giddy* «having a confused sensation of swimming or whirling in the head, with proneness to fall»: *I felt at first giddy and faint, as if I had received a blow from the expert hand of a boxer* (OED); нім. *schwideln* «von jemandem als Zustand des Taumelns, Stürzens empfunden werden, wobei sich alles zu drehen scheint»: *Auf dem Sims schwindelte ihm* (DUDEN);

б) психоемоційного стану справ, пор.: укр. *дурiти* «*перен*. втрачати ясність свідомості, рівновагу від почуття любові до кого-небудь»: *Усі ми, парубки в селі, дуріли за нею* (СУМ 2: 439); пол. *zamroczenie* «utrata poczucia rzeczywistości wywołana silnymi emocjami» (USJP): *Żył przeważnie w stanie ciągłego zamroczenia, zawsze ponury i nieobliczalny* (SJP); англ. *crazy* «very enamored or infatuated»: *He was crazy about her* (RHWUD); нім. *auf jemanden verrückt sein* «sehr verliebt in jemanden sein, mit jemandem geschlechtlich verkehren wollen»: *Er ist ganz verrückt auf dieses Mädchen* (DUDEN);

в) поведінкового стану справ, пор.: укр. *дурiти* «забавлятися безглуздими пустощами, дурощами»: *Хлопці зскакували з возів, рвали на межах дикі квіти, перекидались, дуріли* (СУМ 2: 439); пол. *odurzać* «*przen.* oszałamiać, omamiać, otumaniać, upajać»: *Zapusty tegoroczne, bale, biesiady zajęły, odurzyły wszystkie kobiety i młodzież naszą* (SJP); англ. *insane* «of actions: mad, idiotic, utterly senseless, irrational»: *Mr. Alstroemer in 1723 imported a small flock of merinos. It was a hazardous – it appeared to be a presumptuous, and an almost insane attempt* (OED); нім. *überschnappen* «nicht länger fähig sein, vernünftig zu denken und zu handeln»: *Und gleich darauf meinte ich, die Frauen schnappten über* (DUDEN);

г) асоціативного (подекуди ідентифікаційного) стану справ, пор.: укр. *Вогка земля мліла в гарячому золоті сонячного проміння, вільна від тіней і холодків* (СУМ 4: 764); пол. *Kwiaty*

mdlały na skwerach od kurzu i słońca (SJP); англ. *Dêazed bread is overbaked outwardly, and not enough baked within* (OED); нім. *überschnappen* «sich überschlagen»: *Sie schrie so laut, dass ihre Stimme überschnappte* (DUDEN);

ґ) оцінного стану справ, пор.: укр. *божевільний* «*перен*. дуже великий, сильний, надмірний»: *Почне молитися [Параскіца] – і не може: якась сила душить за горло, проситься з грудей божевільним криком* (СУМ 1: 211); пол. *nieprzytomny* «*przen.* bardzo intensywny; ogromny, gwałtowny, nasilony»: *Nieprzytomna ulewa* (USJP); англ. *crazy* «*sl.* wonderful; excellent; perfect»: *That's crazy, man, crazy* (RHWUD); нім. *stumpfsinnig* «stupid»: *Eine stumpfsinnige Arbeit* (DUDEN).

А. Значення «фізичне відхилення». Перехід здійснено на основі рольової стратегії за смисловою ознакою 'повне або часткове позбавлення ознак фізичного стану'. На рівні ситуації «повне позбавлення ознак фізичного стану» розширення виявляє зміну типу учасника – у цільовій структурі реалізовано роль Пацієнса (суб'єкта зміни стану), на що вказує інкорпорований учасник Причини, пор.: укр. *зомлівати* «втрачати на деякий час здатність рухатися від сильного переживання, перевтоми, болю і т. ін.»: *З жаху дівчина зомліла* (СУМ, ІІІ, 684); пол. *omdlewać* «tracić siłę, słabnąć po dużym wysiłku lub silnym wzruszeniu» (SJP): *Święty Boże, co to za okropna rzecz iść w ciemnościach po schodach obcego domu w górę i jeszcze w dodatku bez wiedzy i pozwolenia właścicieli. Michaś po prostu omdlewał z wrażenia, a Lusiowi było mokro na całym ciele i w ogóle* (KJP); *faint* «grow weak or feeble»: *Sometimes Esau's self will faint for drink and meat* (OED); нім. *ohnmächtig* «nicht imstande, unfähig»: *Wie an den Grund mit Ketten geschmiedet stand ich da, ohnmächtig, sie zu retten* (DUDEN). Ситуація «часткове позбавлення ознак фізичного стану» засвідчує локальне розширення, реалізоване в межах концепту суб'єкта зміни стану: фокус уваги зміщується на учасника nomina anatomica за ознакою невідчуваної належності (Апресян 2001: 18). Ситуація осмислюється як стан локалізації функціонального збою в організмі людини. На такий збій вказує зміна (підвищення) комунікативного рангу учасника nomina anatomica, пор.: укр. *зомлівати 3* «терпнути (про частини тіла)»: *Василина сіла вечеряти, підобгавши під себе ноги, і тільки тепер почула, що в неї ноги стали неначе дерев'яні: отерпли й зомліли* (СУМ 3: 684); пол. *Lęk, radość zatrzęsły dziewicą, omdlały pod nią stopy* (SJP). Топікалізація учасника nomina anatomica створює передумови додаткових імплікативних розширень у межах заданого концепту. Зокрема, регулярними зв'язками відзначено розширення: фізичний стан → вияв (зовнішнє вираження) такого стану, пор.: укр. *Ось він вже дійшов кінця і втомлено став. Спершись на лопату, він важко розгинав зомлілу спину* (СУМ 3: 684); пол. *Podniósł z ciężkim westchnieniem omdlałe powieki i spojrzał mętnie* (SJP); англ. *Let them stream along my faintful looks* (OED); нім. *Mit abwesenden Blicken, Augen* (DUDEN).

Б. Значення «психоемоційне відхилення». Ситуація характеризує відхилення як ментальний розлад, зумовлений чинником емоційного стану людини, пор.: укр. *дуріти* «*перен.* втрачати ясність свідомості, рівновагу від почуття любові до кого-небудь»: *Як парубкував, поведе чорними бровами – дівчата сохнуть і дуріють* (СУМ 2: 439); пол. *mdleć* «bardzo się czymś zachwycać, coś podziwiać, bardzo się bać itp.»: *Kobiety mdlały z zachwytu na jego widok* (USJP); англ. *faint* «to lose heart or courage, be afraid, become depressed»: *He was despised by many; yet he fainted not* (OED); нім. *vergessen* «sich im Zorn völlig vergessen»: *Wie konntest du dich so weit vergessen, ihn zu schlagen?* (DUDEN).

Реалізуючи каузативний сценарій вияву емоцій, ситуація передбачає введення у фокус уваги учасника Причини, який засвідчує зумовлений характер вияву девіантного стану, пор.: укр. *чманіти (голова чманіє)* «про стан приголомшеності, розгубленості, позв'язаний з численними турботами, справами і т. ін.»: *Саливон проймається обуренням на пастухові слова – чи тяжко людину знеславити? Далебі, від тих суперечок чманіє голова* (СУМ 11: 345); пол. *odurzać* «wprowadzać kogoś w stan podniecenia lub otępienia, utrudniać komuś trzeźwą ocenę rzeczywistości»: *Odurzało ją powodzenie u mężczyzn* (SJP); англ. *dizzy* «arising from or caused by

giddiness»: *Thought gave way to a dizzy horror, as if the earth were slipping away from under him* (OED); нім. *ohnmächtig* «machtlos»: *Ohnmächtige Wut hatte sie erfasst* (DUDEN).

Як і ситуація фізичних відхилень, стан психоемоційних розладів активно експлуатує сценарій із топікалізацією учасника nomina anatomica за ознакою невідчужуваної належності. Ключовими учасниками ситуації, щоправда, є органи емоційного життя людини – *серце, душа* (Урысон 2003: 21), пор.: укр. *зомлівати* «нити, завмирати (про серце, душу)»: *Серце зомліло в Марини* (СУМ 3: 684); пол. *mdleć ze strachu* «bardzo się bać»: *Serce w nim mdlało z przerażenia* (USJP); англ. *faint* «to lose heart or courage, be afraid, become depressed»: *His great heart, instead of fainting and subsiding, rose and biggen'd* (OED); нім. *Das Herz sank dem Erzherzoge, als das Mißgeschick offenbar wurde und keine Möglichkeit blieb, das Geschehene abzuleugnen* (DWDS). У межах заданої ситуації такі учасники осмислюються не лише як локалізатори психоемоційного стану справ, а й як показники вияву цього стану. Семантичне розширення в цьому випадку реалізовано на основі механізму створення множинних фокусів (Ирисханова 2014: 65), які характеризують розвиток ситуації за ознакою різних виявів психоемоційного стану людини. Зокрема, в українській мові ситуація може бути концептуалізована як стан охоплення, поширення, оволодіння тощо, пор.: *душа (серце) ниє* «охопило відчуття жалю, тривоги, туги» (СУМ 5: 414), стискання, здавлювання, пор.: *завмирати* «стискуючись, ніби зупинятися (про серце)»: *Завмерли серця дівочі в німій тузі* (СУМ 3: 53); у польській мові – як стан ціпеніння, пор.: *serce mdleje* = 'drętwieć ze strachu» (SJP; USJP); в англійській мові – як стан відсутності, втрати, позбавлення тощо, пор.: англ. *faint of heart* «lacking courage; lose spirit or courage» (RHWUD); у німецькій мові – як стан занурення нім. *sinken* «einsinken»: *In Ohnmacht sinken* [ohnmächtig werden] (DUDEN).

Регулярними зв'язками відзначено розширення ситуації за ознакою психоемоційний стан → вияв (зовнішнє вираження) такого стану, пор.: укр. *затьмарювати* «робити сумним, похмурим, зажуреним»: *Тінь глибокого суму часто затьмарює її обличчя* (СУМ 3: 371); пол. *zamraczać się* «stawać się posępnym, smutnym»: *Twarze słuchających zamroczyły się* (USJP); англ. *clouded* «gloomy»: *She sits with a clouded brow* (OED); нім. *verdunkeln sich* «einen bedrückten Ausdruck bekommen»: *Ihre Mienen, ihre Gesichter verdunkelten sich* (DUDEN).

В. Значення «поведінкове відхилення». Семантичний перехід здійснено на основі зміни рольового статусу учасника ситуації: відхилення в роботі інтелектуальних систем людини → відхилення в поведінці людини.

Відхилення в поведінці можуть бути граничними (обмеженими певним типом поведінкової ситуації) або негранічними (характерними для будь-якої поведінкової ситуації). Для граничних відхилень характерною є орієнтація на предикати класу заняття. Прототипами таких предикатів є дієслова, «що позначають дію, безпосередньою метою якої є виконання самої цієї дії» (Апресян 2009: 42), пор.: укр. *дуріти* «забавлятися безглуздими пустощами, дурощами»: *Хлопці зскакували з возів, рвали на межах дикі квіти, перекидались, дуріли* (СУМ 2: 439). Семантичний розвиток вихідної ситуації (укр. *дуріти* «втрачати ясність свідомості, ставати дурним») виявляє ознаки імплікативного деривaційного відношення, в основі якого лежить лінгвокогнітивний процес дефокусування – послаблення фокусу за рахунок створення множинних фокусів (Ирисханова 2014: 65): «розумове обмеження (про людину)» → «позбавлений розумного змісту (про вчинок людини)», пор. пол.: *wygłupiać się* «zachowywać się niepoważnie, baraszkować, figlować, żartować, błaznować»: *Dzieci wygłupiały się na lekcji* (USJP); англ. *Billy and Mary were fooling and rolling about in the sunbeams on the edge of the clearing* (BNC). Негранічні відхилення орієнтовані на клас предикатів власне поведінки. Прототипами таких предикатів є дієслова, «що позначають сукупність фізичних дій, яку мовець розглядає лише з точки зору того, як агенс проявляє себе в оточенні інших людей, стосовно інших людей або в поточній ситуації взагалі, і якій він дає оцінку як відхилення від соціальної норми, зазвичай негативну» (Апресян 2009: 41), пор.: укр. *дуріти* «робити безглузді, необдумані вчинки»: *А батько таки просто було каже: – Ой, дочко! не дурій! що се ти химеруєш, якісь панські розкоші все вертяться в тебе на думці* (СУМ 2: 439); пол. *wygłupiać się* «robić coś

głupiego, niestosownego»: *Zależało mu na tym, żeby dobrze wypaść, żeby się nie wygłupić* (USJP); нім. *verrückt* «auf absonderliche, auffällige Weise ungewöhnlich, ausgefallen, überspannt, närrisch»: *Verrückte Streiche spielen* (DUDEN). Похідна ситуація виявляє ознаки придушення попереднього фокусу в результаті часткового референційного зсуву: «позбавлений розумного змісту (про вчинок людини)» → «позбавлений розумного змісту (безвідносно до конкретного вчинку людини)», пор.: англ. «to act like a fool»: *While I stand fooling heere* (OED); нім. *unsinnig* «von Sinnen, nicht recht bei Verstand seiend»: *Sich wie unsinnig gebärden* (DUDEN).

Г. Значення «асоціативне відхилення». Розширення концепту ситуації в цьому випадку передбачає перехід у зону суб'єкта асоціації, який ідентифікує ситуацію за ознакою своїх асоціативних вражень. На рівні предиката такий перехід засвідчує зміну тематичного класу дієслова, реалізовану на основі зміни таксономічного класу учасника ситуації, пор.: укр. *Ожуги дерев клубочаться синюватим чадом, мліють і тріскають, опалені вогнями* (КТУМ); пол. *Znacznie już po północy ogień począł słabnąć i omdlewać* (SJP); англ. *faint* «decline»: *The Fires were fainting there* (OED); нім. *vergehen* «zergehen»: *Haseloff ließ zwei weiße Tabletten im Teelöffel vergehen* (DUDEN), пор.: *Da brauste es um ihn, und dem Greis vergingen die Sinne* (DWDS).

Для зіставлюваних мов характерною є орієнтація на таксономічні класи ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ або МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ (АРТЕФАКТ). Такий вибір, ймовірно, зумовлений чинником перцептивних та / або інтелектуальних вражень, які об'єкти викликають у суб'єкта асоціації, пор.: пол. *mdleć* «o zjawiskach wzrokowych: stawać się niewyraźnym, mglistym; o świetle: przygasać»: *Niebo było zasiane mdlejącymi gwiazdami* (SJP); англ. *faint* «to lose colour or brightness»: *The sky had fainted into a sickly hectic* (OED); нім. *unsinnig* «keinen Sinn habend, ergebend; sinnlos, töricht, unvernünftig, absurd»: *Ein unsinniges Vorhaben, Projekt* (DUDEN).

Разом з тим, у зіставлюваних мовах відзначено розбіжності. Зокрема, в польській та англійській мовах концепт ситуації може бути розширений до меж учасників таксономічного класу ДІЯЛЬНІСТЬ (ДІЯ), пор.: пол. *W połowie maja wszystko się na Litwie zmieniło. Powstania mimo pozornego hałasu i czczej ruchawości omdlały wszędzie na sile rzeczywistej* (SJP), англ. *We had such trembling and almost fainting doings* (OED); ПОДІЯ (в українській мові), пор.: укр. *Лихо мліє перед ними* (КТУМ); МІСЦЕ (в українській та польській мовах), пор.: укр. *І вже дрімотно мліє сіножать* (КТУМ), пол. *W samotnego ogrodu zgłuszonej ustroni, która pod szarym niebem w oparach omdlewa* (SJP); СПОРУДИ (в німецькій мові), пор.: *Schmale Brücken, die sich unsinnig und theatralisch in dieser wasserlosen Einöde ausnehmen* (DUDEN) тощо.

В англійській мові відзначено випадок розширення концепту ситуації до меж ідентифікаційного стану справ, пор.: *dazed* «applied to anything that has lost its freshness and strength, as to wood when it loses its proper colour and texture»: *No dazed wood to be used* (OED).

Ґ. Значення «оцінне відхилення». Розширення концепту ситуації засвідчує перехід у зону суб'єкта оцінки. Суб'єкт осмислює ситуацію за оцінною ознакою, в основі якої лежить тіміологічний принцип ранжування елементів універсуму за ступенем їх важливості, цінності та значущості (Пеньковский 2004: 74). Семантичний перехід у ситуацію «оцінне відхилення» визначають два типи стратегій – емотивна та етична.

Емотивна стратегія характеризує ситуацію емоційного ставлення суб'єкта оцінки до певного стану справ. Оцінка у такому випадку засвідчує зумовленість ставлення властивостями заданої ситуації, а саме тими (кількісними або якісними) відхиленнями, які в цій ситуації фіксує суб'єкт оцінки. За таких обставин ситуація виконує роль своєрідного ініціатора, який «нав'язує» оцінне ставлення до себе з боку з суб'єкта оцінки, пор.: укр. *затьмарювати* «перевершувати кого, що-небудь своїми якостями, досягненнями і т. ін.»: *Клим теж ладен був пишатися колосальною начитаністю Дмитра і пишався б, якби не бачив, що брат затьмарює його* (СУМ 3: 371); пол. *zaćmiewać* «przewyższać w czymś kogoś, coś, usuwać na drugi plan»: *Zaćmił kolegów talentem* (USJP); англ. *obscure* «to overshadow or outshine»: *His liberality obscured the glory of all who had preceded him in the office* (OED); нім. *unsinnig* «in übertriebenem, übersteigertem Maße»: *Unsinnig hohe Mieten; Unsinnig teuer* (DUDEN).

Етична стратегія орієнтована на смисл ‘мовець схвалює / не схвалює вчинення дії’ (Плунгян 2003: 311). Семантичне розширення концепту ситуації у цьому випадку засвідчує тенденційний характер оцінювання певного стану справ, позаяк не задає (абсолютної) оцінки ситуації, а лише напрям у визначенні її цінності, пор.: укр. *запаморочення від успіхів* «втрата правильного розуміння і оцінки чого-небудь внаслідок впливу досягнутих успіхів» (СУМ 3: 243): *Не встигли «свободівці» отримати остаточні результати виборів, як вже з’явилося запаморочення від успіху* (КТУМ); пол. *Dziś jego wystąpienia są wyłącznie toporną propagandą. Tak toporną, że nawet Lepper wydaje się na ich tle politykiem finezyjnym. Taki zawrót głowy od przedwczesnych sukcesów?* (KJP); англ. *Herr Nordern looked around the table, exuberant, dizzy with happiness, and then, remembering the toast he had been about to make, raised his glass* (BNC); нім. *verrückt* «überspannt, närrisch»: *Er hat wieder etwas ganz Verrücktes angestellt* (DUDEN).

Семантична деривація лексики ментальних девіацій у слов’янських (українській, польській) та германській (англійській, німецькій) мовах виявляє ознаки похідності ситуативного типу, що передбачає розширення в аспекті змін характеристик учасників вихідного концепту ситуації. Динаміка розвитку семантичної парадигми названого класу лексики засвідчує регулярний характер таких змін, виявляючи розширення вихідного концепту ситуації до меж як внутрішніх (реалізованих в ієрархії фізичних та психоемоційних систем людини), так і зовнішніх (реалізованих в ієрархії поведінкових, асоціативних, ідентифікаційних, оцінних стратегій людини) ситуацій.

Розширення вихідного концепту ситуації лексики ментальних девіацій обраних мов реалізовано на основі рольової (пов’язаної зі зміною типу учасника ситуації), прагматичної (пов’язаної зі зміною комунікативного рангу учасника ситуації) та категоріальної (пов’язаної зі зміною таксономічного класу учасника ситуації) деривaційних стратегій.

Аналіз динаміки розвитку семантичної парадигми лексики ментальних девіацій показав, що обсяг розширення концепту вихідної ситуації у зіставлюваних мовах не є однаковим. В українській, польській та німецькій мовах розширення концепту ситуації є більш локальним у тому сенсі, що виявляє обмеження в обсязі цільових ситуацій. В англійській мові такі обмеження дещо послаблені, що уможливлює максимальне розширення концепту вихідної ситуації.

Відтворення специфіки мовної ментальної картини світу людини визначає доцільність подальших досліджень лексики ментальних девіацій у порівняльно-історичному та типологічному аспектах.

Література

Апресян, Юрий Д. «Системообразующие смыслы ‘знать’ и ‘считать’ в русском языке». *Русский язык в научном освещении* 1, 2001: 5–26.

[Apresyan, Yuriy D. «Sistemoobrazuyushchiye smysly ‘znat’’ i ‘schitat’’ v russkom yazyke». *Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii* 1, 2001: 5–26.]

Апресян, Юрий Д. Исследования по семантике и лексикографии. Москва: Языки славянских культур, 2009.

[Apresyan, Yuriy D. Issledovaniya po semantike i leksikografii. Moskva: Yazyki slavyanskikh kul’tur, 2009.]

Брагина, Наталья Г. Память в языке и культуре. Москва: Языки славянских культур, 2007.

[Bragina, Natal’ya G. Pamyat’ v yazyke i kul’ture. Moskva: Yazyki slavyanskikh kul’tur, 2007.]

Жевайкина, Юлиана В. «Когнитивные аспекты идиоматики (на материале фразеосемантического поля «безумие» в современном русском языке)». *Автореф. дисс. канд. филол. наук*. Ульяновск: Ульяновский государственный университет, 2004.

[Zhevaykina, Yuliana V. «Kognitivnyye aspekty idiomatiki (na materiale frazeosemanticheskogo polya «bezumiye» v sovremennom russkom yazyke)». *Avtoref. diss. kand. filol. nauk.* Ul’yanovsk: Ul’yanovskiy gosudarstvennyy universitet, 2004.]

Иорданская, Лидия Н., Мельчук, Игорь А. Смысл и сочетаемость в словаре. Москва: Языки славянской культуры, 2007.

[Iordanskaya, Lidiya N., Mel’chuk, Igor’ A. Smysl i sochetayemost’ v slovare. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul’tury, 2007.]

Ирисханова, Ольга К. Игры фокуса в языке. Семантика, синтаксис и прагматика дефокусирования. Москва: Языки славянской культуры, 2014.

[Iriskhanova, Ol’ga K. Igry fokusa v yazyke. Semantika, sintaksis i pragmatika defokusirovaniya. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul’tury, 2014.]

Кустова, Галина И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. Москва: Языки славянской культуры, 2004.

[Kustova, Galina I. Tipy proizvodnykh znacheniy i mekhanizmy yazykovogo rasshireniya. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul’tury, 2004.]

Леонтьева, Татьяна В. Интеллект человека в русской языковой картине мира. Екатеринбург: Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2008.

[Леонтьева, Татьяна В. Интеллект человека в русской языковой картине мира. Екатеринбург: Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2008.]

Мельчук, Игорь А. Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ↔ Текст». Москва: Школа «Языки русской культуры», 1999.

[Mel’chuk, Igor’ A. Opyt teorii lingvisticheskikh modeley «Smysl ↔ Tekst». Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kul’tury», 1999.]

Нечаева, Лидия С. «Названия и характеристики людей с психическими и умственными отклонениями: мотивационный аспект (на материале русских говоров Пермского края)». *Вестник Пермского университета* 2(26), 2014: 32–43.

[Nechayeva, Lidiya S. «Nazvaniya i kharakteristiki lyudey s psikhicheskimi i umstvennymi otkloneniyami: motivatsionnyy aspekt (na materiale russkikh govorov Permskogo kraya)». Vestnik Permskogo universiteta 2(26), 2014: 32–43.]

Падучева, Елена В. Динамические модели в семантике лексики. Москва: Языки славянской культуры, 2004.

[Paducheva, Elena V. Dinamicheskiye modeli v semantike leksiki. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul’tury, 2004.]

Пеньковский, Александр Б. Очерки по русской семантике. Москва: Языки славянской культуры, 2004.

[Pen’kovskiy, Aleksandr B. Ocherki po russkoy semantike. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul’tury, 2004.]

Плунгян, Владимир А. Общая морфология: введение в проблематику. Москва: Едиториал УРСС, 2003.

[Plungyan, Vladimir A. Obshchaya morfologiya: vvedeniye v problematiku. Moskva: Editorial URSS, 2003.]

Розина, Раиса И. Семантическое развитие слова в русском литературном языке и современном сленге: глагол. Москва: Издательский центр «Азбуковник», 2005.

[Rozina, Raisa I. Semanticheskoye razvitiye slova v russkom literaturnom yazyke i sovremennom slenge: glagol. Moskva: Izdatel’skiy tsentr «Azbukovnik», 2005.]

Тараненко, Александр А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Киев: Наукова думка, 1989.

[Taranenko, Aleksandr A. Yazykovaya semantika v eye dinamicheskikh aspektakh. Kiyev: Naukova dumka, 1989.]

Турилова, Мария В. «Генетическая и мотивационная характеристика лексико-семантического поля «безумие» в русском языке». *Автореф. дисс. канд. филол. наук*. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2010.

[Turilova, Mariya V. «Geneticheskaya i motivatsionnaya kharakteristika leksiko-semanticheskogo polya «bezumiye» v russkom yazyke». Avtoref. diss. kand. filol. nauk. Moskva: Moskovskiy gosudarstvennyy universitet imeni M.V. Lomonosova, 2010.]

Туровский, Владимир В. «Память в наивной картине мира: забыть, вспомнить, помнить». [В:] Н. Д. Арутюнова, Н. Ф. Спиридонова (ред.). *Логический анализ языка. Избранное. 1988-1995*. Москва: Изд-во «Индрик», 2003, 345–349.

[Turovskiy, Vladimir V. «Pamyat' v naivnoy kartine mira: zabyt', vspomnit', pomnit'». [V:] N.D. Arutyunova, N.F. Spiridonova (red.). Logicheskiy analiz yazyka. Izbrannoye. 1988-1995. Moskva: Izd-vo «Indrik», 2003, 345–349.]

Урысон, Елена В. Проблемы исследования языковой картины мира: аналогия в семантике. Москва: Языки славянской культуры, 2003.

[Uryson, Elena V. Problemy issledovaniya yazykovoy kartiny mira: analogiya v semantike. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2003.]

Уфимцева, Анна А. Типы словесных знаков. Москва: Едиториал УРСС, 2004.

[Ufimtseva, Anna A. Tipy slovesnykh znakov. Moskva: Editorial URSS, 2004.]

Яковлева, Екатерина С. «К описанию русской языковой картины мира». *Русский язык за рубежом* 1–3, 1996: 47–56.

[Yakovleva, Ekaterina S. «K opisaniyu russkoy yazykovoy kartiny mira». Russkiy yazyk za rubezhom 1–3, 1996: 47–56.]

Bengt, Brülde. The concept of mental disorder. Göteborg: Göteborg University, 2002.

Jackendoff, Ray S. Semantics and cognition. Cambridge, MA: The MIT Press, 1986.

Lilienfeld, Scott O., Marino, Lori. «Mental disorder as a Roschian concept: a critique of Wakefield's «harmful dysfunction» analysis». *Journal of Abnormal Psychology* 104, 1995: 411–420.

Murphy, Dominic, Woolfolk, Robert L. «Conceptual analysis versus scientific under-standing: An assessment of Wakefield's folk psychiatry». *Philosophy, Psychiatry, and Psychology* 7, 2000: 271–292.

Wakefield, Jerome C. «The concept of mental disorder. On the boundary between bio-logical facts and social values». *American Psychologist* 47, 1992: 373–388.

Wierzbicka, Anna. Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations. Oxford; New York: Oxford University Press, 1992.

Використані джерела

КТУМ: Корпус текстів української мови http://www.mova.info/corpus.aspx

[KTUM: Korpus tekstiv ukrayins'koyi movy http://www.mova.info/corpus.aspx]

СУМ: Словник української мови (ред. І.К. Білодід). Т. 1–11. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

[SUM: Slovnyk ukrayins'koyi movy (red. I.K. Bilodid). T. 1–11. Kyyiv: Naukova dumka, 1970–1980.]

BNC: The British National Corpus <http://www.natcorp.ox.ac.uk.>

DUDEN: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache (red. W. Scholze-Stubenrecht). Mannheim: Dudenverlag, 2012.

DWDS: Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart <https://www.dwds.de>

KJP: Korpus języka polskiego <http://korpus.pwn.pl>

OED: Oxford English Dictionary (ed. J. Simpson). Oxford: Oxford University Press, 2009.

RHWUD: Random House Webster's Unabridged Dictionary (ed. J. Stein). Seattle, WA: Random House, Inc., 2002.

SJP: Słownik języka polskiego (red. W. Doroszewski). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.

USJP: Uniwersalny słownik języka polskiego (red. S. Dubisz). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.

SEMANTIC DERIVATION OF MENTAL DEVIATION VOCABULARY

Oleh Demenchuk

Department of Romance and Germanic Philology, Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine

Abstract

Background: Modern lexical semantics provides for the dynamic approach towards the study of lexical items' contents. Positing the idea of a dynamic conceptualization of the world of discourse, such an approach declares a new conception of the lexical items' semantics modelling, resulting in the elaboration of semantic derivation strategies.

Purpose: The article focuses on the semantic derivation strategies of mental deviation vocabulary – a semantic class of words that denote the situation of partial or total loss of person's mental contact with their environment and their inner world. The study aims at outlining and revealing semantic derivation strategies of mental deviation vocabulary in the Slavic (Ukrainian, Polish) and Germanic (English, German) languages.

Results: Semantic derivation modelling of mental deviation vocabulary provided in the paper proceeds from the assumption that the development of a linguistic item semantic paradigm is realized through a sampling of a situation concept extension. The concept extension is supposed to be determined by the changes the participants undergo within the source-to-target-situation transitions (shifts). The participants of the source situation may change their role, pragmatic, categorical, deictic, etc. characteristics as compared to those in the target one. The changes determine the types (models) of derivation strategies that underlie the development of mental deviation items' semantic paradigms. The semantic developments construed by the Slavic (Ukrainian, Polish) and Germanic (English, German) mental deviation items suggest the regular way of a concept extension – from the internal domain (the situation of mental deviation) towards the external ones (the situations of identification, association, evaluation, etc.).

Discussion: The study concludes that mental deviation items in the Slavic (Ukrainian, Polish) and Germanic (English, German) languages may apply to the role (based on the changes of a situation participant's type), pragmatic (based on the changes of a situation participant's communicative rank) and categorical (based on the changes of a situation participant's taxonomic class) derivation strategies. It is necessary to carry out further research into semantic derivation modelling within the typological aspect. The choice of the aspect is determined by the tendency of modern semantic studies to a profound analysis of semantic shifts in the related and non-related languages.

Keywords: semantic derivation, mental, deviation, strategy, model, semantic shift, concept of situation.

Vitae

Oleh Demenchuk is Doctor of Philology, Professor, Professor of Department of Romance and Germanic Philology at Rivne State University of Humanities. His areas of research interests include contrastive and typological linguistics, cognitive linguistics, functional linguistics, and linguistic semantics.

Correspondence: oleh.demenchuk@gmail.com

Надійшла до редакції 24 січня 2021 року
Рекомендована до друку 8 лютого 2021 року